

Abdullah Kahraman*

Yunus Emre *Dîvân*'ında Şerîat, Tarîkat, Hakîkat ve Marîfet (Dört Kapı)**

Öz: XIII. yüzyıl mutasavvıf şâirlerinden olan Yunus Emre, şiirlerinde dini-tasavvufi konuları ele almıştır. *Dîvân*'ında pek çok dini kavrama yer vermiştir. Onun en çok üzerinde durduğu kavramlar arasında daha çok şerîat, tarikat, hakikat ve marîfet vardır. Yer yer bu kavramları kısaca ve bazen de genişçe ele alır. Kavramların hem tanımını yapar hem de aralarındaki farklara işaret eder. Aynı zamanda bu kavramların dinin bütünü içerisindeki yerine ve önemine de dikkat çeker. Bu makalede onun bu kavramları nasıl ele aldığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şerîat, tarikat, marîfet, hakikat, Yunus Emre.

Shari'a, Tariqa, Haqiqa and Marifa (Four Doors) in Yunus Emre's Divân

Abstract: Yunus Emre, a Sufi poet of the XIIIth century, deals with religious-Sufi topics in his poem and employs many religious concepts in his *Divân*. Among the concepts he particularly examines are *shari'a*, *tariqa*, *haqiqa* and *marifa*. He studies these concepts sometimes briefly, sometimes in detail. He both defines them and points out the differences between them. He also notes the place and the importance of these concepts in the wholeness of the religion. The present paper will examine how he studies the seconcepts in his works.

Keywords: Shari'a, tariqa, haqiqa, marifa, Yunus Emre.

* Prof. Dr., Marmara & Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı.

** Bu yazı II. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumuna (13-16 Mayıs 2016, Ordu) sunulan tebliğin geliştirilmiş halidir.

Giriş

Genel Olarak Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat

İslam tasavvufunun temel kavramları olan ve İslam'ın bütününe kuşatan Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat, Yunus Emre'nin (1240-1320) *Dîvân*'ında ele aldığı konulardandır. Yunus Emre bunların hem tanımını yapar hem birbiri arasındaki ilişkiyi hem de bunların dinle ilişkisini kurar. Gerçek ve olgun mümin olmanın dört ana durağı olan bu kapılara ulaşanların özellikleri de Yunus'un şiirlerinde ele alınmaktadır.

Tasavvuf edebiyatında “dört kapı ve kırk makam” kavramı önemli yer tutup daha çok İslam'ın irfanî boyutunu ifade eder. Mesela, Yunus'la yaklaşık bir çağda yaşayan Hacı Bektâş-ı Velî (1209-1270) *Makâlât* adlı eserini “dört kapı ve kırk makam”ı açıklamak için yazmıştır. Dört kapıdan maksat, şeriat, tarikat, marifet ve hakikattir. Kırk makam ise, bu kapılardan girilerek kat edilecek kırk adet merdiven basamağıdır. Bunlardan onu şeriatta, onu tarikatta, onu marifette ve onu da hakikatte¹. Bu kırk makam şöyledir:²

Dört Kapı, Kırk Makam

Şeriat'ın on makamı:

1. İman getirmek
2. İlim öğrenmek
3. Zekât vermek ve oruç tutmak
4. Helal kazanmak ve faizi haram bilmek.
5. Evlenmek

1 Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât* (yay. hzr. Ali Yılmaz ve dğr.), Ankara 2011, s. 27.

2 İnternet sitelerinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin kırk makamıyla ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Mesela şeriat tarikat kapısının makamları bir sitede şu şekilde sıralanmıştır: İman etmek, ilim öğrenmek, ibadet etmek, haramdan uzaklaşmak, ailesine faydalı olmak, çevreye zarar vermemek, Peygamberin emirlerine uymak, şefkatli olmak, temiz olmak ve yaramaz ve sakıncalı işlerden sakınmak.

Tarikat makamlarıyla ilgili bir sitede şu hususlar zikredilmektedir:

“Tövbe etmek, bir mürşide talip olup ikrar vermek, temiz giyinmek ve manevi temizlik, iyilik yapmak ve iyilik yolunda savaşmak, Hakk yolunda hizmet etmeyi sevmek, haksızlıktan ve kul hakkından korkmak, ümitsizliğe düşmemek, ibret almak, nimet dağıtmak, cömert olmak, özünü fakir görmek, turap olmak”tır.

Marifet makamları ise şöyle sıralanmaktadır:

“Edepli olmak, bencillik, kin ve garezden uzak olmak, perhizkârlık, sabır ve kanaat, hayâ, cömertlik, ilim, hoşgörü, özünü bilmek, ariflik”tir.

Hakikat makamlarının sıralaması ise şöyledir:

“Alçakgönüllü olmak, kimsenin ayıbını görmemek, yapabileceğin hiçbir iyiliği esirgememek, Allah'ın her yarattığını sevmek, tüm insanları bir görmek, birliğe yönelmek ve yöneltmek, gerçeği gizlememek, manayı bilmek, Tanrısal sırrı öğrenmek, Tanrısal varlığa ulaşmak”tır. (bk. <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,12035/hakikat-kapisi.html>).

6. Hayız ve nifas halindeki kadınla cinsel ilişkiye girmemektir.
7. Sünnet-i cemâat
8. Şefkat
9. Temiz ve helal yiyip giymek
10. Marufu emredip yaramaz işlerden sakınmak.

Tarîkat'in on makamı:

1. El alıp tevbe etmek
2. Mürid olmak
3. Saçları tıraş etmek ve tarîkate uygun elbise giymek
4. Cihad aşkıyla yanmak
5. Hizmet etmek
6. Korku
7. Ümitle yaşamak
8. Hırka, zenbil, makas, seccade, tesbih taşımak
9. Nasihat ve muhabbet sahibi olmak
10. Aşk, şevk ve fakirlik.

Marîfet'in on makamı:

1. Edep
2. Korku
3. Perhizkârlık (aşırı istekleri sınırlamak)
4. Sabır
5. Utanma
6. Cömertlik
7. İlim
8. Miskinlik
9. Marîfet
10. Kendini bilmek.

Hakîkat'in on makamı:

1. Toprak olmak
2. Yetmiş iki milleti ayıplamamak

3. Elinden geleni men etmemek
4. Dünya içinde yaratılmış her şeye güven vermek
5. Mülkün mutlak sahibi Allah'ın huzurunda eğilip itibar bulmaktır
6. Sohbet ve hakikat sırlarını söylemek
7. Manevi yolculuk (seyir)
8. Sır
9. Allah'a yakarış
10. Halkı Hak'ta görme ve Allah'a ulaşmaktır.³

Tasavvuf ıstılahı olarak makam, kulun tekrar ede ede kazandığı ve vasıf haline getirdiği âdab ve ahlaktır. Bu edebler, bir çeşit tasarrufla, bir nevi arayış ve isteyişle sıkıntılara göğüs gererek elde edilir. Makamın şartı, içinde bulunulan bir makamın bütün hükümlerini gerçekleştirmeden ondan sonraki makama göz dikmemek ve oraya yükselmemektir. Mesela, kanaat makamını gerçekleştirmeyen bir kimse için tevekkül makamı sahih olmaz. Tevekkül makamını elde edemeyen bir kimsenin teslim makamına yükselmesi sahih olmaz.⁴

Bu kavramlar amele dönüşmüş ve içselleştirilmiş İslam binasının aşamalarını ifade eder. Bu binanın en alt katında şeriat, ikinci katında tarikat, üçte marîfet ve dörtte hakikat bulunur. Bu dört kapıyı birleştirmek tasavvuf tarihinde önemli bir özelliktir. Mesela, Kuşeyrî bu başarıyı sağlayanlardandır.⁵

Dinî Literatürümüzde Şeriat, Tarikat, Marîfet ve Hakikat Kavramları

Şeriat: Ulemânın Kitap ve Sünnet'ten ibâre ve istinbât olarak anladığı Rasûlullah (s.a.s.)'a indirilen tevhîd, fıkıh (hukuk) ve tasavvuf ilmine dâir hükümlerdir. Kuşeyrî'nin ifadesiyle şeriat, kulluğa (ubudiyet) sarılma konusundaki emirlerdir.⁶

Tarikat: Sözlükte “gidilecek yol, izlenecek usul, hal ve gidiş” anlamındaki tarîkat (çoğulu tarâik) terim olarak “Allah'a ulaşmak isteyenlere mahsus âdet, hal ve davranış”⁷ olarak tanımlanan tarîkatın şu şekilde tarifleri de vardır:

3 Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, s. 68-81.

4 Kuşeyrî, Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Beyrut Daru'l-cil, ty., s. 56; Uludağ, Süleyman, *Kuşeyri Risaleleri*, İstanbul 1981, s. 183.

5 Uludağ, *Kuşeyri Risaleleri*, s. 21.

6 Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 82; Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn*, Lübnan 1996, c. I, s. 1018-1020; Uludağ, *Kuşeyri Risaleleri*, s. 216.

7 Cürcânî, Seyyid Şerif, *Kitâbu't-tarîfât*, yy., s. 141; Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn*, c. II, s. 1133-1134.

Tarikat, menzilleri kat etmek ve makamlarda yükselmek yoluyla Allah'a varmak isteyenlerin özel yaşama biçimleridir.⁸

Bir başka tanıma göre tarikat, azimete riâyet edip gevşeklik ve tembellikten uzak olarak şeriatla amel etmek ve dini hayatın yoluna girmektir. Bu da yasaklar, mekruhlar ve mubahların fuzulilerinden uzak durmak, farzlara riâyet edip nihâyet mertebesine ermiş bir ârifin gözetiminde imkân nisbetinde nâfileleri edâ etmekle olabilir. Tarikat, şeriatın hak olduğu gerçeğine ermenin yolu ve vasıtasıdır. Kısaca tarikat disiplini edilmiş bir dini hayat demektir.⁹

Hakikat: İmanın kemâle ermesi, şeriatın, hakikatın ta kendisi olduğunun müşâhededir. Kuşeyrî'ye göre hakikat, rububiyeti temâşa etmektir. Hakikat tarafından teyit edilmeyen hiçbir şeriat makbul değildir. Şeriatla mukayyed olmayan hiçbir hakikat de makbul değildir.¹⁰

İmam Rabbânî der ki, "bâtın zâhiri tamamlar ve onu kemale erdirir. Bu ikisi arasında kıl kadar uyuşmazlık yoktur. Mesela, yalan söylememek şeriatın emridir. Yalan konuşma işini gönülden çıkarmak tarikat ve hakikattir. Eğer bu çıkarma işi yoğun gayret ve zahmetle gerçekleşirse tarikat, aksi takdirde hakikattir. Nitekim hakikat ve tarikattan ibaret olan bâtın, gerçekte şeriattan ibaret olan zâhiri tamamlar ve onu mükemmel hale getirir. Eğer tarikat ve hakikat yolunun yolcularında manevi yolculukları sırasında şeriata aykırı bir takım bilgiler ortaya çıkar ve bunları dışa vururlarsa, bu vaktin sarhoşluğu ve halin baskın gelmesindedir. Bu makamı geçerek sarhoşluğun dar alanından ayıklığın geniş sahasına çıkmış olsalar, bu aykırılık tamamen ortadan kalkar. Sonunda bu aykırı bilgiler yok olup gider."¹¹

İmam Şâfiî şöyle der:

Hem fakîh ol hem de sûfî, sakın olma sadece biri!

Şüphesiz ben Allah hakkı için öğütlerim seni

Sade fakîh, katı kalpli takvâdan nasiplenmemiş kişi,

Sade sufi, zır câhil, nasıl ıslah olur böyle biri.¹²

8 Cürcânî, Seyyid Şerif, *Kitâbu't-ta'rîfât*, yy., s. 141.

9 Başka tanım ve izah için bk. Öngören, Reşat, "Tarikat", *DİA*, c. XXXX, s. 95 vd.; Özalp, Ahmet, "Tarikat", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c. VII, s. 393-394; Kara, Mustafa, "Tarikat", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. IV, s. 247-248.

10 Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 82-83; Uludağ, *Kuşeyri Risaleleri*, s. 216.

11 İmam Rabbânî, Ahmed Faruk Serhendî, *el-Mektûbât*, İstanbul ts. Fazilet Neşriyat, c. I, s. 54. Ayrıca bk. Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâtü'l-Fünûn*, c. II, s. 1133-1134.

12 Şâfiî, Muhammed b. İdris, *Divânü'ş-Şâfiî*, Beyrut 1983, s. 34 (Manzum tercüme bize aittir).

Marîfet: Kelime olarak bilmek ve kavramak anlamına gelen marîfet, Yüce Allah'ı isim ve sıfatlarıyla tanımak, O'na karşı görevlerinde sıdk ve ihlas üzere bulunmak, O'ndan başka hiçbir şeye kulak asmamak, İlahî kudretin tasarruflarının ne şekilde cereyan ettiğine dair olan sırları Yüce Allah'ın tarif ve talimi ile almak demektir. Bu seviyeyi yakalayan kimseye ârif, ârifin bu haline de marîfet denir. Marîfet ilhamdır, ârif ise ilhama mazhar olan veli ve sûfî demektir.¹³

Yunus Emre'de Şerîat, Tarîkat, Marîfet ve Hakikat Dört Makamın Önemi, Özellikleri ve Fonksiyonları

Dervişin dört yanında dört ulu kapının olması gerekir. Bu kapılara varan ne-reye baksa gecesi gündüz gibi aydınlık olur. Bu makamlara eren derviş iki cihanın sırrını keşfetmiş olur. Hocaların hocası onun vasfını över. Bu dört hal içinde derviş çile ve ceza çeker. Dört kapı ve kırk makamın yüz altmış menzili vardır. Bunlara eren velilik derecesine ulaşmış olur.

Yunus Emre şiirlerinde de bu aşamaları takip edip bunları şöyle ifade eder:

*Şerî'at-Tarîkat yoldur varana
Hakikat-Ma'rifet andan içerü¹⁴*

*Evvel kapu şerî'at emr ü nehyi bildürür
Yuya günâhlarını her bir Kur'ân hecesi*

*İkincisi tarîkat kulluga bil bağlaya
Yolu togrı varamı yarlıgaya hocası*

*Üçüncüsü ma'rifet cân gönül gözin açar
Bakma 'nîsarâyına 'Arş'a degin yücesi*

*Dördüncüsü hakikat ere eksük bakmaya
Bayram ola gündüzi Kadîr ola gicesi*

13 Kelabâzî, Ebû Bekir, Muhammed, *et-Tearruflî Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Kâhire 1960, s. 132-134; Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn*, c. II, s. 1584; Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara 1986, s. 129-130.

14 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divânı*, s. 234; a.mlf., *Tenkitli Metin*, s. 279.

*Bu şerî'at güç olur tarikat yokuş olur
Ma'rifet sarplık durur hakikatdür yücresi*

*Dervîşün dört yanında dört ulu kapu gerek
Kancaru bakarısa gündüz ola gicesi*

*Ana iren dervîşe iki cihân keşf olur
Anun sıfatın öger ol hocalar hocası*

*Dört hâl içinde dervîş gerek siyâset çeke
Menzile irmez kalur yol eri yuvacası*

*Kırk kişi bir ağacı tagdan indürimeye
Yâ bunca mürîd muhib Sırât niçe geçesi*

*Küfür okın atarken îmân unurma sakın
Yilüp sıyasın güçin sebl ola güvecesi*

*Dört kapudur kırk makâm yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilâyet derecesi*

*Âşık Yûnus sözlerin muhâldiyü söylemez
Ma'nî yüzün gösterür bu şâ'irler kocası.¹⁵*

*Vücûd bir binâ durur sırr-ı hikmet içinde
Gönül bir bünyâd durur nakd ol bünyâd içinde
Gönül sultân hâkim cân cümle iş ana kurbân
Dil dahı bir tercemân yürür kudret içinde
Gönül oturur tahta hükmider Kâf'dan Kâf'a
Nefis durmuş irakda meyli işret içinde
Ol nefis kim câna uyar ma'nîden sanma duyar
Her dem ana uymayan bil 'inâyet içinde
Evvel kapu şerî'at geçse andan tarikat*

15 Yunus Emre, *Divân*, s. 285 (351/3-13).

Gönül evi ma'rifet 'ışk hakikat içinde
Şerî'at şîrin olur işidene hoş gelür
Ne kim dilerse kılur ol şerî'at içinde
Tarikat cân yoldaşı cân ile olur işi
Tarika giren kişi dün-gün 'ibret içinde
Ma'rifet gönül ile dün ü gün zârıyla
Söylesem gelmez dile sırr-ı sıfat içinde
Hakikat 'ışkdur 'ıyân görsün ol şebih beyân
Hakikat donun geyen ağır hil'at içinde
Şerî'at sûret evi tâ'ate girer kavî
'Âleme çıkdı çavı 'ubüdiyyet içinde
Tarikat cânâ gelür tâ'atına cân kılur
Girmeyen ziyân kılur iş bu devlet içinde
Hakikate irenler hakikati bulanlar
Ne bahtludur cânları hep mahabbet içinde
Her kim şerî'at bile hem okıya hem kıla
Ol gerek kim er ola dün-gün tâ'at içinde
Ger tâ'at kılmazısa üstâda varmazısa
Şer'iden olmazısa adı la'net içinde
Şerî'at ana eydür ana 'abes ol addur
Anun makâmı oddur şol âhiret içinde
Her kim tarika gire gerek mâl terkin ura
Yola togrıcânvire bu tarikat içinde
Ger togrı turmazısa mâl terkin urmazısa
Yola cân virmez ise tuymaz sohbet içinde
Tarikat anun degül ol kılmış yolın melül
Hak kılmaz anı kabül bulmaz rahmet içinde
Ger bahrî olmazısa denize dalmazısa
Seyrânun bilmez ise yokdur kıymet içinde
Ma'rifet gönül şehri makâmun bulur fakrı
Bahrî gerekdür bahrî bu ma'rifet içinde
Ma'rifet andan ırak anun degüldür durak
İşi olsa da yavla kanun bu ad içinde
Her kim hakikat süre kahrı lutfı bir göre
İş açâ togrı dura bu hakikat içinde
Ger togrı turmazısa yolına irmezise
Kahrı hoş görmezise adı yok ad içinde

*Anun de gül hakikat ol devlet ol nasihat
Evvel âhir 'âkıbet bulıncamât içinde
Bu dört menzildür utan ledün makâmun tutan
Oldur menzile yiten tamâm murâd içinde
Ol menzile yitenün dört nişâni var anun
Ol nişâni kılanunyiri rahmet içinde
Sûretün halka düze Hakk'un yolında ize
Çıka seyir eyleye ol semâvât içinde
Tevekkül işi ola kanâ'at aşı ola
'Înâyet başı ola nûr-ı rahmet içinde
Kıyl u kâlemecâl yok ol hâldür ana kâl yok
Hergiz ana ecel yok ezel-ebed içinde
İşdür bunca âvâzlar didü gümme'nî sözler
Tapduk Yûnus'ı gözler bu vilâyet içinde.¹⁶*

Bu dört kapı Yunus Emre'nin şiirlerinde farklı şekillerde ve değişik özellikleri öne çıkarılarak ele alınmıştır. Örnek kabilden bunları sırasıyla şu şekilde ifade edebiliriz:

I. Kapı: Şeriat

Yunus Emre'ye göre şeriat, denizdir, tarikat gemidir, hakikat ise denizdeki incidir. Yani ne ararsan şeriat denizinde arayacaksın yoksa bulamazsın, ararken de ancak tarikat gemisiyle arayacaksın yoksa boğulursun. Fakat gemi de sağlam olmazsa gemi sarpa vurur, o vakit sen karaya, kayaya çarparsın ve helak olursun. Zira tarikat gibi faydalı ve tarikat gibi zararlı yoktur.

Yunus Emre'ye göre de şeriat bu dört mertebenin temeli ve en alt derecesidir. Bir başka ifadeyle şeriat hakikate açılan ilk kapıdır. Hakikat sınırsız bir deniz yani okyanus hükmündedir. Bu okyanusta seyretmek için güçlü ve objektif bir rehber ihtiyacı vardır. Bu rehber de şeriattır. Bu anlamda şeriat sadece yol gösteren bir rehber değil, geminin bizzat kendisidir.

*Şer'ile hakikatün vasfını eydem sana
Şer'at bir gemidür hakikat deryâsıdır¹⁷*

mısralarıyla anlatılmak istenen budur.

16 Tatçı, *Yunus Emre Divânı*, s. 238 (295/1-30); a.mlf., *Tenkitli Metin*, s. 283-285.

17 Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Külliyyatı-I-Yunus Emre Divânı İnceleme*, s. 319-320; a .mlf., *Yunus Emre Divânı*, s. 247; a. mlf., *Tenkitli Metin*, s. 44 (29/5).

Yine ona göre, hakikat bir ordu şeriat ise onun koruyucudur. Şeriat mumlu bal, tarikat ise tortusuz yağ gibidir. Dosta yani vahdete/birliğe ulaşmak için balı yağa katmak gerekir. Şeriat şartı bırakmamayı emreder. Esasen şeriatın “şart” olması “hıyanet” ehli içindir, hakikat ehli şeriatı zaten vazife olarak kabul eder. Şeriat ehlinin olmaması, tâat kılmayan ve üstada yani mürşide varmayan kişinin adı lanetlenmiştir. Şeriatını bilen kişi, gece gündüz tâat içerisinde. Şeriat şirin yani tatlı olur, iştene hoş gelir.¹⁸

Müslüman'ın görevi, evindeki helaline yani hanımına beş vakit namazı öğretmektir. Öğüt tutmayan kadının boşanması günah değildir. Dine şeriat kapısından girmek şarttır. Ancak hedef orada kalmak değildir. Zira şeriat kalıp hakikat makamına ulaşamayan kişi kapıda kalır, yani marifet ehli olamaz. Şeriat suret yani şekildir, hakikat ise özür. Suretten öze gidilmesi gerekir. Çünkü suretten geçemeyen huzurdan (tapu) içeri giremez.

Hakikat ehli:

Korkaram söylemeğe şeriat edebinden

Yoksa eydeydüm sana dahi ayrısı haber¹⁹

diyerek şeriat edebinden dolayı sırrını ifşa etmek istemez. Hakikat makamına göre hakikatin mürtedi, şeriatın evliyası gibidir. Hakikatten habersiz olan zâhidler, ki, Yunus bunlara şeriat oğlanları demektir, evliya ile cedelleşir. Bu, tarihe tarikat ve şeriat ehli kavgası olarak yansımıştır. Tarih boyu şeriat ve tarikat ehli arasında bazı noktalarda anlaşmazlık olduğu için çatışmalar devam edegelmiştir. Tarikat ehli şeriat ehlini kabukta kalıp özü bulamamakla, şeriat ehli ise tarikat ehlini şeriatın zahirine yani objektif dini ölçüleri zaman zaman aşmakla itham etmiştir. Şeriat ehline göre aslanan şeriatıdır. Çünkü ortalama her mümine emredilen şeriatın başka bir şey değildir. Tarikat özel ve şahsi bir tecrübelerdir. Esasları şeriate uymak zorundadır. Uymadığı zaman makbul olmaz. Bunun için tarikat ehlinin müteşerri' olması yani sabit ayağının şeriat üzerinde bulunması gerekir. Tarikat ehli ise şeriat ehlini, kabukta kalıp öze ulaşamamakla yani bir anlamda bal kavanozunu dışarıdan yalamakla ve hakikatten habersiz olmakla itham etmiştir. Yunus bunu şöyle dile getirir:

Şeriat oğlanları bahis dava kılurlar

Hakikat erenleri dâviye kalmadılar.²⁰

18 Tatçı, *Külliyat-I*, s. 320.

19 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 41 (26/8).

20 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 51 (38/4).

II. Kapı: Tarikat

Yunus Emre tarikatı, hakikat yolunun ikinci kapısı olarak değerlendirmiştir. Şeriat kapısından dine giren kişi ikinci bir kapı ile karşılaşır ki bu da tarikattir. Veya hakikate ulaşmak isteyen tarikat kapısından da geçmek zorundadır. Yunus Emre'nin dilinde tarikat, "hak yolu, doğru yol, dost bağı, dost bahçesi, kâfile, ker- van, kazan" gibi mecazi terkip ve kelimelerle de anlatılmaktadır. Ayrıca o, tarikat bağlamında, "yola gelmek, yol yanılmak, yoldan ırılmak, yoldan gitmek, hak yola gitmek" ifadelerini de kullanmaktadır.²¹

Şeriatı bir kazana benzeten Yunus, dervişin olgunlaşması için bu kazanda piş- mesi gerektiğini söyler.

Her tarikatın başında bir mürşit yani evliya veya pir bulunur. Bu pir hakikate ulaşmak isteyenlerin rehberidir. Hakikate ulaşmak isteyen onun elini almalı ve ete- ğini tutmalıdır.

N'itdi bu Yunus n'itdi bir tođrı yola gitdi

Pirler eteđin tutdı Allah görelüm neyler²²

Alun evliyanun elin toğru varun Hakk'un yolın

Ma'nî budur bellü bilün bildüm diyen bilmeyiser²³

Tođı yola gitdünise er eteđin tutdumisa

Bir hayır da itdünise birine bindür az deđül

Yünus bu sözleri çatar sanki balı yaga katar

Halka metâ'ların satar yüki güherdüz tuz degül²⁴

mısralarıyla bunu anlatmaktadır.

Yunus'a göre hakikate ulaşmanın yolu, tarikatte yolu doğru izlemek, sırrı giz- lemek ve mürşidi gözlemektir. Tarikat ehli gece gündüz ibret içinde bulunmalı, aynı zamanda terk ehli olmalı ve kötülüğe iyilikle cevap vermelidir.

Her kim tarika gire gerek mal terkin ura

Yola tođrı cânvire bu tarikat içinde.²⁵

21 Tatçı, *Külliyat-I*, s. 320.

22 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 85 (71/13).

23 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 77 (63/6).

24 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 164 (166/5-6).

25 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 284 (295/16).

*Her kim bize taş atarsa güller nîsar olsun ana
Çırâğı makas didenüm Hak yandursun çiragını.*²⁶

Yunus Emre farklı beyitlerinde tarikat ehlinin özellikleri arasında şunları da saymaktadır:

Tarikat ehlinin gönlünde kibir ve kin olmaz ve o dedi-kodu yapmaz. Tarikat ehli bir mürşide bağlıdır. Bir mürşide bağlı olan aynı anda başka bir mürşide bağlanamaz. Çünkü bu durumda süluk ve erkân çatışır.

*Kimse bâğına girmegil kimse gülünü dermegil
Var kendi maşukunla bağçede al-alış yürü*²⁷

derken bu hususa dikkat çekmektedir.

Yunus'a göre tarikat yolu bir irfan yolu olup menzili irak ve zorluğu çoktur. Mürşide boyun eğip teslim olan kimse müşkülleri çözer ve irfana ulaşır. Zira tarikat-ta en önemli husus ve erkân, pire tam teslimiyettir.

*Şeyh-i kâmil hizmetinde farig olma iy Yunus
Kulluk itmek pirine erkâm dur âşıklarun.*²⁸

mısralarıyla bu anlatılmaktadır.

III. Kapı: Marîfet

Marîfet, Allah'ı tanımaktır. Kalbin hak ile hayat bulması, diri olması, sırrın Hak'ın haricinde kalan şeyden yüz çevirmesidir.²⁹ Allah'ı hakîkatiyle tanımak için, ilahi isim, fiil ve sıfatlarıyla bilmek gerekir. Bu ise ancak nefis terbiyesiyle mümkün olur. Buna göre marîfet, nefsi terbiye etme yoluyla ilahi bilgilerle donanmak ve Allah'ı kemaliyle idrak etmek demektir. Tasavvuf erbabına göre bu, "zevkî" bir makam olup kalpte tecelli eder. Marîfet ehlinin temel özelliği sükuttur.³⁰

Yunus Emre şiirlerinde marîfet üzerinde dururken kıymeti dolayısıyla onu bir cevhere benzetir. Bu cevher can ve baş kıyılarak elde edilmiştir. Zâhiri temizlemekle gönül mülkü temiz olmaz. Yunus şöyle der:

26 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 363 (376/5).

27 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 383 (403/6).

28 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 151 (150/6).

29 Hucvurî, *Keşfü'l-mahcûb* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 397vd.

30 Tatçı, *Yunus Emre Külliyyatı-I*, s. 322.

*Bu ummanda delim dürlü güher vardur ele girmez
Bâhâsuz inci bulunmaz câna başa kıyan gelsün
Suret nakşın gidermekle gönül mülki temiz olmaz
Akar rahmet suyu çağlar gönül kirin yuyan gelsün!*³¹

Yunus'a göre marîfet, Allah'ın kula bahşettiği bir sofradır. Fakirlik çekenlerin veya "fakr" makamına erişenlerin kalbi marîfet ile dolar. Hakikate erişen kahrı ve lütfu bir arada görür. *Dîvân*'da bu şöyle ifade edilir:

*Marîfet gönül şehri makamın bulur fakrî
Bahrî gerekdür bahrî bu marîfet içinde
Her kim hakikat süre kahrı lütfi bir göre
İş aça togrı dura bu hakikat içinde*³²

Marîfet erenler sofrasında elde edilir. Yunus'un sözünü dinlemeyen ömrünü zulmet içerisinde geçiren bir hakikat yoksuludur. Marîfet dil ile olmaz, amel ile olur. Dil ile marîfet söyleyen ile gönülden marîfeti tadan arasında fark vardır. Marîfet gönül hazinesidir. Bu hazine aşk ile ele geçer. Dil marîfetinin yani dil arifiğinin temelinde kibir vardır. Gerçek ârif, Allah'ı bilen ve O'ndan haber alan kişidir. Yunus'un sözleri "marîfet" makamından söylenmiş sözlerdir. Bunlar *Dîvân*'da şöyle ifade edilmiştir:

*Erenlerin sohbeti arturur marîfeti
Bî-derdleri sohbetden her-dem süresüm gelür*³³

*Yunus sözün tak kılan görmedi münkir olan
Ömrin zulmete salan marîfet yohsuludur.*³⁴

*Sûfiyem halk içinde tesbih elimden gitmez
Dilüm marîfet söyler gönlüm hiç kabul itmez.
Boynumda 'icâzetüm riyâyıla tâ'atüm
Endişem ayruk yirde gözüm yolu gözetmez
Söylerem marîfeti saluslanuram katı
Miskinliğe gitmeğe gönlümden kibir gitmez.*³⁵

31 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 230 (230/4-5).

32 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 284 (295/20, 22).

33 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 59 (46/5).

34 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 40 (25/7).

35 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 119 (117/1-3).

*Kalma fâni sağınca kasd eyle baki gence
Yüz bin cihanda bâtın hazinesin bulasın.*³⁶

*Şâhumsenün 'ışkun odı düşdi gönül deryâsına
'Aceblemen kaynayu banma'rifetler bitdüğini.*³⁷

*Turmuş ma'rifet söyler erene Yunus Emrem
Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş degül.*³⁸

IV. Kapı: Hakikat

Yunus'a göre, şeriatla hakikat arasında zâhir-bâtın ilişkisi vardır; şeriat hakikatın zahiri, hakikat şeriatın bâtınıdır. Dolayısıyla şeriatlı hakikat makamı bulunamaz. Hakikatın bir okyanus, şeriatın ise onun gemisi olduğu ve hakikate erişmek için gemiden çıkıp denize dalmak gerektiği daha önce ifade edilmişti. Bu durum Yunus Emre'nin müteşerri' yani sabit ayağı şeriatla olan bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir. Zira ölçüsüz tarikat ve marifete dalan yolunu şaşırabilir. Şeriat ise objektif esaslar getirdiği için bir taraftan meşruiyetin sınırını belirlerken bir taraftan da aykırı yollara sapmayı önler. Esas makam hakikat makamı olduğu için şeriatla göre evliya sayılan bir kimse, hakikat makamından bakılınca âsi olabilir. Yine şeriatı bilip dört kitabı şerheden birisi hakikat makamına ermemişse gerçek manayı bilemediği için âsi sayılır.

Yunus'un mısralarında marifet gibi hakikat da bir hazineye benzetilir. Hakikat sözü bir sır olduğu için onu boncuk sanıp harcamak yanlıştır. Hakikat makamının yeri aşk deryasıdır. Hakikat makamına erişen kişi her şeyi dış ve iç olmak üzere iki yönden değerlendirir. Mesela, şeriat nazarıyla bakan kişi düşmanı dışarıda ararken hakikat nazarıyla bakan ise düşmanı içeride ve dışarıda arar ve içerideki düşmanın daha güçlü olduğunu görür.³⁹ Şeriat zahiri düşmanı görüp onunla mücadelenin yollarını ve sınırlarını ortaya koyarken, hakikat esas ve içerideki düşman olan nefsi görüp onunla mücadelenin yollarını arar.

36 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 272 (281/5).

37 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 383 (401/2).

38 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 160 (162/4).

39 Tatçı, *Yunus Emre Külliyyatı-I*, s. 323.

*Hakikate bakarısın nefsin sana düşmân yiter
Var imdi ol nefsinile vuruş-tokuş savaşı yürü
Nefsüdür eri yolda koyan yolda kalur nefse uyan
Ne işün var kimseyile nefsüne kakı buşyürü.⁴⁰*

Hakikat sözü ancak ehline söylenip nâdâna söylenmez. Hakikat makamı bir şehirdir. Bu şehrin sultanı Allah'tır. Bu şehrin yedi kapısı vardır ki bu kapılardan her biri nefsin yedi mertebesine işaret eder. Bu makamı velâyet makamı olarak da değerlendiren Yunus, bu makama erenlerin hakikat donu giydiğini söyler. Bu hususlar onun mısralarında şöyle ifadelendirilmiştir:

*Şerî'at-Tarîkat yoldur varana
Hakikat-Ma'rifet andan içeri⁴¹*

*Hakikatdür Hak şâriyi didür kapuları
Dergâhında yüz dürlü gerek kudret göresin
Evvelki kapusunda bir kişi durur anda
Sana eydür teslim ol gel miskinlik bulasın
İkinci kapusunda iki arslan vardır anda
Niçeleri korkutmuş olmasın kim korkasın
Üçüncü kapusunda üç evren vardır anda
Sana hamle iderler olmasun kim dönesin
Dördüncü kapusunda dört pîrler vardır anda
Bu söz sana rumûzdur gör kim delil bulasın
Beşinci kapusunda biş ruhân vardır anda
Dürlü metâ'lar satar olmasun kim alasın
Altıncı kapusunda bir Hûr oturur anda
Sana eydür gel berü olmasun kim varasın
Çün kim anda varasın ol Hûrîyi alasın
Bir vâyeden ötürü yoldan mahrûm kalasın
Yidinci kapusunda yidiler otrur anda
Sana kurtuldun dirler gir dost yüzün göresin
Çüniçeri giresin dost yüzünü göresin*

40 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 384-385 (403/2-3).

41 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divânı*, s. 234; a. mlf., *Yunus Emre Divânı Tenkitli Metin*, s. 279 (290/8).

*Ene'l-Hak şerbetini dost elinden içesin
Şu didüğüm kelecı vücûddan taşra degül
Tefekkür kılurısan cümle sende bulasın
Yûnus işbu sözleri Hak varlığından eydür
İsterisen kânını miskînlerde bulasın⁴².*

*Hakikat 'ışkdur 'ıyân görsün ol şebihbeyân
Hakikat donıngeyena gır hil'at içinde
Hakikate irenler hakikati bulanlar
Ne bahtlıdur cânları hep mahabbet içinde.⁴³*

Hakikat makamına ait sözler açıklama ile anlaşılmaz. Hakikat manasını anlamadan dört kitabı tefsir eden kişi şirkten kurtulamaz. Hakikat ehlinin en temel özelliği kanaati kendilerine yâr etmiş olmaları ve nefse ait dileklerden el çekmiş olmalarıdır⁴⁴. Bu makama erenlerde ikilik olmayıp bunlar lütfu ve kahrı bir görür, "lütfun da hoş, kahrın da hoş" derler. Bu hususları ifade eden Yunus Emre şöyle der:

*Hakikatün ma'nîsin şerh ile bilmediler
Erenler bu dirligiriyâ dirilmediler
Hakikat bir denizdür şeri'atdur gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize talmadılar
Bular geldi tapuya şeri'at tutdıturur
İçerü girübene ne varın bilmediler
Şeri'at oğlanları bahis da'vi kılurlar
Hakikat erenleri da'viye kalmadılar
Dört kitâbı şerh iden 'âsîdür hakikatde
Zirâ tefsîr okuyup ma'nîsin bilmediler.⁴⁵*

*Kanâ'ati yar idin uyma nefis dileğine
İresin hakikat eyirün buldun tur indi.⁴⁶*

42 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 240-241 (242/6-17).

43 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 284 (242/9, 11).

44 Tatçı, *Yunus Emre Külliyyatı-I*, s. 323.

45 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 51 (38/1-5).

46 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 369 (383/3).

*Hakikate irenler hakikati bulanlar
Ne bahtlıdur canları hep muhabbet içinde.*⁴⁷

*Her kim hakikat süre kahrı lütfu bir göre
İş açta toğru dura bu hakikat içinde.*⁴⁸

Bu beyitlerinden başka Yunus Emre,
*Çık dum erik talına anda yidümüzümi
Bostan ıssı kakıyupdur ne yirsün kozumu,*

diye başlayan beyti ile de remizli bir şekilde şeriat, tarikat, hakikat ve marifet kavramlarına işaret etmektedir.⁴⁹

Sonuç

Yunus Emre yakın çağlarda yaşayan mesela, Hacı Bektaş-ı Veli gibi mutasavvıflarla aynı yolu izleyerek velâyet makamının yollarını keşfetmeğe koyulmuştur. Bunun için bu makama bir anda ulaşamayacağını, belirli aşamalardan geçip belli dereceleri kat etmenin gerekli olduğunu savunmuştur. Ona göre dört kapı, kırk makam ve yüz altmış menzili aşmadan velâyet makamına ulaşamaz. Velâyet makamı, en olgun müminin ulaştığı makamdır. Bir kul kesp ile ancak bu makama ulaşabilir. Bundan daha üstte bulunan makam nübüvvet yani peygamberlik makamıdır ki, oraya kesp ile ulaşmak mümkün olmayıp o makam vehbî yani ancak Yüce Allah'ın ikramıyla olur. Peygamberleri Allah seçtiği için kulun peygamber olmak diye bir ideali olamaz. Ancak kul planında kesp ile ulaşılan velilik makamı her müminin ideali olmalıdır. Zor olsa da bu makama ulaşmak imkânsız değildir. Bu ideal yolun şeriat, tarikat, marifet ve hakikat gibi ana kapıları, dereceleri ve durakları vardır. Velâyet makamına herkes çıkarsa da çalışmasına göre bu makamlardan birinde kalır. Yunus Emre *Dîvân*'ında hem bu makamları, bunların birbiriyle ilişkisini ve bunların din ile ilişkisini kurup her bir makamın özelliklerini sıralamaktadır. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat arasında kurduğu güçlü ilişki Yunus Emre'nin müteşerri' yani sabit ayağı şeriatte olan bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir.

47 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 284 (295/12).

48 Tatçı, *Tenkitli Metin*, s. 284 (295/22).

49 Bk. Tatçı, *Yunus Emre Divânı Tenkitli Metin*, İstanbul 2005, s. 390; a.mlf., *Yunus Emre Şerhleri*, İstanbul 2005, s. 80-87.

Bibliyografya

- Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara 1986.
- Cürcâni, Seyyid Şerif, *Kitâbu't-ta'rifât*, yy.
- Hacı Bektaşî Veli, *Makâlât* (yay. hzr.: Ali Yılmaz ve dğr.), Ankara 2011.
- Hucvurî, *Keşfü'l-mahcûb* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982.
- İmam Rabbânî, Ahmed Faruk Serhendî, *el-Mektûbât*, İstanbul ts. Fazilet Neşriyat.
- Kara, Mustafa, "Tarikat", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997.
- Kelabâzî, Ebû Bekir, Muhammed, *et-Tearruflî mezhebi ehli't-tasavvuf*, Kâhire 1960.
- Kuşeyri, Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Beyrut Daru'l-cil, ty.
- Öngören, Reşat, "Tarikat", *DİA*, c. XXXX, İstanbul 2011.
- Özalp, Ahmet, "Tarikat", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000.
- Şâfii, Muhammed b. İdris, *Divânu'ş-Şâfii*, Beyrut 1983.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Divânı Tenkitli Metin*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Külliyyatı-I-Yunus Emre Divânı İnceleme*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Şerhleri*, İstanbul 2005.
- Tehânevî, *Keşşâfu istilâhâtî'l-fünûn*, Lübnan 1996.
- Uludağ, Süleyman, *Kuşeyri Risaleleri*, İstanbul 1981.